

Lletres

Josep Pla a París: temps de formació

Josep Torroella

Arxiu DESTIN

Josep Pla,
retrat a París
l'any 1920.

Josep Pla va fer l'aprenentatge de periodista a París entre els anys 1920 i 1921. Romà Jori, director de *La Publicidad*, li havia proposat d'anar a la capital francesa com a corresponsal del diari barceloní, i Pla havia acceptat l'oferiment sense pensar-s'ho dues vegades (OC, vol. 1, p. 816). Per a un jove de vint-i-tres anys que havia acabat els estudis de dret i que volia ser escriptor, poder passar una temporada a la ciutat del Sena era com un somni, perquè, com és sabut, des de la segona meitat del segle XIX París havia esdevingut la Meca dels creadors artístics i dels homes de lletres, un centre propagador d'idees, costums i modes. Molts artistes i fins alguns escriptors catalans havien fet una o més estades a París durant l'anomenada *belle époque*, les quatre llargues dècades de prosperitat econòmica i pau relativa que separen la fi de la guerra franco-prussiana (1870) de l'esclat de la Gran Guerra (1914). Tot i que un cop acabat el conflicte l'atracció de París continuà, aquesta s'afeblí bastant perquè aparegueren noves Meques artístiques: Berlín i Nova York, especialment.

Per a un jove que vint-i-tres anys que volia ser escriptor, poder passar una temporada a la ciutat del Sena era com un somni

El futur escriptor passà a la capital de l'Hexàgon uns set mesos, durant els quals residí a diversos barris de la gran ciutat, conegué personatges tan famosos com Picasso, féu alguns amics, exercí de *flâneur* (és a dir, de passejant ocios), visità museus i biblioteques, assistí a tertúlies i a espectacles, freqüentà llibreries de vell i alguns cafès... I, cosa molt important per a un jove que volia viure de la ploma, començà a aprendre l'ofici de periodista. Foren, doncs, uns mesos de formació. Posteriorment, durant els anys vint i trenta, Pla tornà a París diverses vegades. Tanmateix, cap altra estada a la Ciutat Llum va deixar un record tan inesborrable en l'escriptor com la primera. Per a molta gent, la primera estada a París és com el primer amor: no s'oblida mai més.

Els allotjaments

L'express que dugué Pla a París el 1920 trigava unes vint hores a cobrir la distància que separa Barcelona de París. Passava per Carcassona, Tolosa de Llenguadoc, Montauban, Llemotges... Actualment, el Talgo Hotel que diàriament uneix la capital catalana amb la capital francesa ho fa en unes dotze hores i seguint la vall del Roine. Altrament, a l'època de Josep Pla el tren arribava fins a l'estació d'Orsay (convertida en museu d'art contemporani des de l'any 1980) i ara et deixa a la *gare* d'Austerlitz, al costat del Jardin des Plantes, no tan cèntrica. També cal tenir en compte que, en aquell temps, calia canviar de tren a la frontera. A l'andana l'esperava el seu amic Joaquim Borralleres, que havia anat a París a passar uns dies i que, com explica Cristina Badosa, li facilità el contacte amb molts artistes catalans que aleshores residien a París.(1) El primer que veié Pla en sortir de l'estació d'Orsay fou la massa vegetal del

Jardí del Luxemburg. Josep Pla hi passà moltes estones.

REPORTATGE GRÀFIC DE L'AUTOR

jardí de les Tulleries, a l'altra banda del Sena; una visió ben agradable per a una persona d'arrels pagesívoles com era l'escriptor empordanès.

A París Pla residí generalment en hotels *meublés*. Aquesta mena d'establiment hotelier, on tan sols s'hi dorm, predomina encara a la capital francesa, si més no a la Rive Gauche. El primer *meublé* on Pla s'establí fou l'Hôtel de Nantes, a Montmartre. Hi residí durant un mes i escaig. Després, tot buscant un allotjament més cèntric, Pla es traslladà a l'Hôtel de Rouen, proper a Les Halles, «el ventre de París», en paraules d'Émile Zola. A Pla li interessava aquest hotel per la seva proximitat a la Borsa de Comerç, on hi havia l'oficina telegràfica a la qual solia acudir per enviar les seves cròniques a Barcelona. Les Halles ja no existeixen —foren enderrocades els anys seixanta, i en el vast espai urbà que ocupaven ara hi ha un gran espai comercial i lúdic—, però el gran edifici circular de la Borsa, amb un colossal pilar renaixentista en un dels seus costats, encara roman dempeus.

Passat l'estiu de 1920,(2) Pla s'instal·là a la Rive Gauche. De primer s'allotjà a l'Hôtel Récamier, un petit establiment situat al costat de l'enorme església de Saint-Sulpice. (L'establiment encara existeix, i la *madame* que molt amablement m'hi atengué m'explicà que l'hotel fou remodelat fa poc, però que la decoració interior es conservà, i no cal que ho juri: és un interior totalment *démodé*.) La placeta que hi ha davant l'hotel i les rodalies eren, i són encara, un racó tranquil; molt a prop hi ha un indret amb molt més moviment: Saint-Germain-des-Prés, amb els mítics Café de Flore (més tard lloc de reunió d'artistes i intel·lectuals) i Café des Deux Magots (que en aquella època solia freqüentar Ernest Hemingway). Com explica Pla, a París és freqüent l'alternança d'indrets que són un moviment constant amb racons d'allò més tranquils, illes de pau enmig del bullici urbà. A l'Hôtel Recamier hi residí, poc després de deixar-lo Pla, André Breton, el pare del surrealisme, segons explica una placa que hi ha a l'entrada de l'establiment. Abans, l'any 1891, havia

Castanyers d'Índia del parc de les Tulleries (al fons, el Museu del Louvre). Pla demanà al seu pare que en plantés un a l'era del mas de Llofriú.

viscut a l'hotel el pintor neoimpressionista Paul Gauguin, segons informa una altra placa.

Finalment, Pla ocupà una habitació de l'Hôtel Delambre, al carrer homònim del barri de Montparnasse,(3) on vivien molts artistes al principi del segle passat. Parlant d'aquesta habitació, Enric C. Ricart explica en les seves memòries: «La cambra que Josep Pla tenia a l'hotel el segon hivern era no gaire més gran que una tartana: el llit tocava a tres parets...».(4) En el poc espai que quedava el que més hi havia eren llibres, posats de qualsevol manera. Per tant, igual que avui dia, ja llavors al cor de París s'optimitzava la utilització de l'espai. Pel que fa al nom del carrer, Delambre, com que Pla i molts dels seus coneguts catalans solien tenir les butxaques més buides que plenes, era d'allò més idoni per fer-ne acudits fàcils. Passejant pel barri, Pla devia passar més d'un cop davant l'Hôpital Necker, a la llarguíssima Rue Vaugirard, on l'any 1937 morí el gran novel·lista austríac d'origen jueu Joseph Roth.

Les relacions socials

En aquella època residien a París un gavadal de catalans que hi havien anat a fer-s'hi un nom: artistes, escriptors, músics... Pla, naturalment, en tractà uns quants. Amb qui més es feia era amb Enric C. Ricart —que parla d'en

Pla en les seves memòries—, Pere Ynglada i Lluís Mercadé, tots tres pintors. «Ricart, Mercadé i jo solíem dinar plegats», explica (OC, vol. 17, p. 295). Altres membres del gremi artístic català a París amb qui es relacionà foren Manuel Humbert, Josep Dunyac i Enric Casanovas, tots tres escultors. De gairebé tots en parlà prou anys més tard a *Retrats de passaport*. Alguns feia anys que vivien a París i, més bé o més malament, s'hi defensaven. Pla, que era un novíngut, segurament aprengué moltes coses d'ells. Generalment, doncs, Pla es feia més amb artistes que amb persones del seu gremi. Aquesta va ser una constant en la seva vida. Sempre procurà tractar «amb persones escassament relacionades amb l'activitat literària»; als escriptors, els titllava de ser uns vanitosos (OC, vol. 12, p. 252).

Acompanyat pel pintor Domènec Carles, poc després de la seva arribada a París Pla conegué Pablo Picasso (narrà l'entrevista en un dels primers capítols de *Sobre París i França*). Llavors Picasso ja era un artista consagrat i l'autor d'*El quadern gris*

Estació de metro de l'Odéon, al Boulevard de Saint-Germain, on Pla fou renyat per llençar un paper a terra.

Sensible a la «felicitat de les plantes», Pla passejava amb plaer entre la ufanosa flora dels parcs parisencs

un zero a l'esquerra, en paraules pròpies. Dos altres futurs grans artistes que conegué foren Joan Miró i Luis Buñuel. Llevat de Picasso i algun altre amb la butxaca plena, la major part dels artistes catalans vivien al barri de Montparnasse, on la ballaven magra. «Mai en la meua vida no he sentit parlar tant de misèria, fam, desgràcies i tristeses com en el Montparnasse d'aquell moment —s'entén entre els artistes», escrigué Pla més tard (OC, vol. 17, p. 295).

Dos altres artistes catalans de renom que Pla conegué a la capital francesa i que més o menys tractà foren Josep Maria Sert i Joaquim Sunyer. Pere Ynglada el dugué un dia al taller que Sert tenia prop dels Invàlids i li presentà l'artista; posteriorment Pla trobà Sert pel carrers de la capital o en alguna terrassa dels Camps Elisis (OC, vol. 21, p. 200). Anys més tard Sert esdevingué un dels *Homenots* del prosista emporanès. Pel que fa a Joaquim Sunyer, qui l'acostà al pintor de Sitges fou Lluís Garriga. Pla tractà poc aquest últim; prou, però, per fer algunes visites al seu taller, que tenia les parets plenes de quadres de Sunyer, artista de qui Pla ni tan sols havia sentit parlar però que, com Sert, també va acabar biografiant a la llarga sèrie d'*Homenots*.

I les companyies femenines? A *Notes sobre París i França* Pla amb prou feines parla d'aquest tema. Però sí a *Notes disperses*. Atès que, en paraules seves, mai no fou «sol·licitat gratuïtament» —Pla certament no era cap Don Juan—, si volia desfogar-se havia de pagar. «El que em salvà la vida a l'època primera a París fou que les dones em demanaren sempre el preu», explica (OC, vol. 12, p. 28). Bé, ja sabem què pensava de les dones Josep Pla. Com a mínim, que «fan perdre molt de temps».

*Bouquinistes de la Rive Gauche:
Pla s'hi entretenia mirant llibres vells.*

Llocs que freqüentava

Com que habitualment disposava de moltes hores lliures —sobretot quan plagiava els articles que enviava a Barcelona, cosa que feu més d'un cop—, Pla tenia temps per sortir al carrer i passejar-se per la ciutat («Sempre he tingut tirada a rodar, a divagar pels carrers», OC, vol. 4, p. 150). Els desplaçaments els feia sempre a peu. Quan vivia al carrer Delambre, per exemple, a vegades anava tot caminant fins a la Cité (si proveu de fer aquest recorregut us ben asseguro que arribareu a Notre-Dame força baldats).

Dos indrets on solia encaminar-se eren els jardins públics i les llibreries de vell. Quant als jardins, mentre residí a la Rive Gauche anava sovint al jardí del Luxemburg, que separa el barri de Saint-Germain —ell en deia, erròniament, el Barri Llatí, que està situat més cap a l'est— del de Montparnasse. Aquest espai públic li agradava perquè, a més a més de cèntric i proper al seu domicili, és assequible; no té ni de bon tros la vastitud perdedora dels parcs perifèrics, com ara el Bois de Boulogne i el Bois de Vincennes.

Al Luxemburg, Pla passava hores assegut en un banc i llegint, mirant els vianants o bé l'abundant i variada vegetació que creix en aquest acollidor espai verd del cor de París. Entre altres arbres, al parc hi ha molts castanyers d'Índia (*marronniers*); en tornar al mas de Llofriu, Pla demanà al seu pare que plantés un castanyer d'aquesta mena a l'era del mas, i aquest el complagué (OC, vol. 12, p. 115). Altres espais enjardinats que freqüentava Pla eren les Tulleries i els jardins, més petits, de la Cité, sobre el Sena. Per a una persona molt sensible a la «felicitat de les plantes» i que procedia d'un país avar en pluja, poder passejar-se entre la ufanosa flora dels parcs parisencs era tot un plaer.

Quant a les caminades urbanes, Pla passejava sovint pel llarguíssim Boulevard Saint-Germain i pel de Saint-Michel. L'encreuament d'aquestes dues artèries urbanes arbrades era un del indrets preferits del jove escriptor. En el Boulevard Saint-Germain, concretament a l'estació de metro de l'Odéon, una vegada un cavaller del país l'amonestà per llençar a terra el bitllet del metro. El que explicà des-

El petit Hôtel Récamier, a la Place Saint-Sulpice, lloc ideal per *flâner*.

prés —que l'amonestador féu el mateix així que s'allunyà d'ell— ens ho podem creure o no. Naturalment, no estem obligats a creure tot el que escrivia Pla.

Pel que fa a les llibreries de vell, molt més abundants que a Barcelona, Pla naturalment s'hi passava, captivat, hores enteres; tot i que la seva bossa, molt curta, no li permetia fer gaires despeses, per mirar llibres no fan pagar enlloc. Sovint feia cap al Sena, on, a banda i banda —però sobretot a la Rive Gauche, entre el Pont des Arts i el Pont de Sully—, hi ha un seguit de *bouquinistes*, els venedors de llibres d'ocasió que guarden la seva mercaderia dins enormes caixes verdes i als quals, a més a més de llibres i revistes antigues, actualment també hom els pot adquirir postals, cartells, fotografies, il·lustracions i fins *cedés* de la millor música francesa. Una llibreria de vell on anava sovint era la Margaleff, a la Rue Jacob, en el Barri Llatí, que a partir de 1937 canvià de nom. Els coneixements bibliogràfics del propietari —a qui Pla, entre altres llibres,

comprà l'Obra Completa del pensador holandès d'origen jueu Baruch Spinoza— eren vastíssims. En aquesta llibreria Pla coincidí més d'una vegada amb Anatole France, autor de moda a França en aquella època.

Un altre lloc urbà per on passejava sovint el jove corresponsal era la Cité. La densitat monumental d'aquest espai enmig del Sena —Nôtre-Dame, la Sainte-Chapelle, la Conciergerie...— l'acaparava. Altrament, els vitralls de la capella alta de la Sainte-Chapelle li recordaven els vitralls de la catedral gironina, la seva època d'estudiant a l'Institut de Girona.

Quan passejava pels jardins, per places i carres, Pla solia observar les estàtues. A París llavors n'hi havia moltíssimes. Tantes que s'havia endegat una campanya que tenia per objectiu eliminar-ne unes quantes, i amb la qual Pla estava d'acord. Una de les estàtues que més el repugnaven —i a molts parisencs també— era la que s'alçava a la *cour* (l'auster pati tancat) del Louvre: un monument a Gambetta, el pare de la III República, que ara

ja no hi és. Gran observador, Pla llegia fins i tot les làpides que trobava ací i allà, a les façanes de molts edificis. (Aquestes làpides, en canvi, en lloc de minvar, han augmentat i força des de la fi de la segona gran conflagració del segle XX; acabada la humiliant ocupació alemanya, en efecte, aparegueren com bolets a París centenars de làpides que recorden al vianant la mort de molts patriotes per les bales de les tropes d'ocupació.)

El 1920, quan Pla arribà a París per primera vegada, hi havia dos grans monuments que, construïts feia pocs anys, encara provocaven moltes discussions estètiques. L'un era la Torre Eiffel, alçada arran de l'Exposició Universal de 1889. L'altre, l'església del Sacré-Coeur, dalt de tot de Montmartre, el barri dels artistes, que Pla coneixia prou bé. Ambdues construccions impactaren el jove periodista. Davant de la basílica orientalitzant del Sacré-Coeur es preguntà debades de quin estil devia ser aquella imponent obra religiosa. Quant a la Torre Eiffel, Pla assegurava que «sobre un cel net i un aire prim i clar, la construcció d'Eiffel faria pànic» (OC, vol. 4, p. 30). Atès que aquesta mena de cel rarament es dona a París, segons Pla hom havia escollit el lloc ideal per bastir l'esvelta torre metàl·lica.

Pla també anava al teatre —al Vieux Colombier, molt a prop de l'Hôtel Récamier—, a museus, exposicions... Quan es cansava de caminar —de rodar, que diria ell—, entrava en una biblioteca. La seva preferida era la de Sainte Geneviève, prop del Panthéon, en el barri dels estudiants de la Sorbonne. Però podia anar a moltes altres, perquè d'aquesta mena d'edificis París n'està ben proveït des de fa temps. Si s'ha de jutjar per les biblioteques i llibreries, a París l'índex de lectura deu ser força superior al del nostre país.

A París, Pla es va fer més amb artistes que amb persones del seu gremi, i aquesta va ser una constant de tota la seva vida.

La feina

Abans que res, recordem-ho, Pla havia anat a París a treballar, i a més a més havia de posar fil a l'agulla ràpidament. El pintor Pere Ynglada l'ajudà a posar-se en contacte amb els serveis de premsa estrangera a la Maison de la Presse –prop de la Place de l'Étoile, actualment Place Charles de Gaulle–, on s'hagué d'inscriure a l'Association des Journalistes Étrangers. Com que en aquella època, abril de 1920, l'interès mundial se centrava en la conferència de San Remo, Pla n'havia d'escriure alguna cosa, així que redactà l'article –bàsicament, a partir de *Le Temps*– i esperà el resultat. Atesa la inexperiència del jove autor, el text no fou massa satisfactori, segons l'informà el mateix director de *La Publicidad*. Pla havia de madurar; calia donar temps a l'inexpert corresponçal. Certament, ningú no esdevé un bon periodista de la nit al dia.

La feina li exigia llegir diàriament la premsa parisenca: *Le Figaro* (el diari més llegit pels francesos, on fins feia poc havia escrit Marcel Proust), *Le Journal* (diari de la burgesia i del funcionariat), *L'Oeuvre* –llegit sobretot per la gent d'esquerres–, *Les Nouvelles Littéraires* –per als amants de la literatura i de l'art en general–, ... Però sovint la matèria primera dels seus reportatges es trobava al carrer, i això l'obligava a fer llargues passejades per la ciutat. Tot caminant, Pla sovint s'asseia en un banc i prenia algunes notes a llapis en un bloc que duia sempre al cim. Després, elaborava aquelles notes en un lloc més còmode i tranquil, per poder enviar un article a Barcelona a través de l'oficina telegràfica de la Borsa, a Les Halles. Ara ja no es tractava d'enviar gasetilles al Baix Empordà tot floreiant la premsa local i provincial, com havia fet quan era adolescent des de l'internat de Giro-

na (OC, vol. 1, p. 815), ni d'escriure per a *Las Noticias* des de Barcelona mateix. A París, la direcció de *La Publicidad*(5) li exigia molt més, i el jove corresponçal s'havia d'espavilar. Si volia plagiar, havia de fer-ho amb més subtileza.

Cal preguntar-se, altrament, si fer de periodista el satisfia totalment. Segons Cristina Badosa, la tasca no l'acabava de complaure.(6) De fet, en algunes de les cartes que Pla envià a la seva germana i als seus amics de Barcelona se'n queixà. El periodisme li proporcionava escassos ingressos, i sovint havia d'escriure sobre temes que no li interessaven gens. En una carta a Josep Maria de Sagarra explicà que pensava preparar oposicions a notaria; la duresa dels estudis, però, l'espantà. També va intentar trobar feina de traductor i fins i tot va provar de col·laborar en algun diari madrileny.

Era el principi d'una llarga i àrdua carrera, i tots els principis són difícils. Ja arribarien temps millors.

L'Île de la Cité. Josep Pla hi anava a passejar tot sovint.

Josep Torroella és llicenciat en història contemporània.

Notes

1. BADOSA, Cristina, *Josep Pla. Biografia del solitari*, Edicions 62, 1996, cap. II.
2. És a dir, quan Pla tornà a París després d'haver perdut temporalment la corresponçalia parisenca, acusat justament de plagiar un article. El director de *La Publicidad* el deixà tornar a París perquè els articles de Pla havien agradat. Pla hagué d'abandonar París de juny a setembre de 1920.
3. A *Notes disperses* Pla explicà que a la tardor de 1920 vivia a l'Hôtel Namour de la Rue Delambre. I hi afegí que aquest establiment fou el tercer hotel que conegué a París (OC, vol. 12, p. 389).
4. *Memòries*, Parsifal Edicions, Barcelona, 1995.
5. A partir de l'any 1922 *La Publicidad* passà a anomenar-se *La Publicitat* i, naturalment, a redactar-se en català.
6. BADOSA, Cristina, *op. cit.*, cap II.